

Біблійні мотиви в поемі Т.Г.Шевченка «Марія»

У статті розкривається тема про страдницьке життя жінки-матері, значення біблійних мотивів у поемі Тараса Шевченка «Марія» та здатність передбачати у художніх образах проблеми майбутнього у житті народу України.

Ключові слова: Бог, неволя, біблійні мотиви, Україна, мати, жінка.

Без матері, і ми б не знали
І досі правди на землі!
Святої волі!

(Т. Шевченко «Марія»)

Для Тараса Шевченка жіноча недоля була не просто однією з тем творчості, а згустком крові, що запеклася в його серці. І дівчина-наймичка, і покритка, і вдова, і мати, що народила кріпака, — це символ долі всього жіноцтва, які злилися у творах Кобзаря у величний, багатостраждальний образ України-матері. Доля кріпачки у Шевченкових творах завжди трагічна, бо такою вона була в жінок у поетовому житті. Жіночі образи Шевченка — це найболючіша, незагоєна рана. [2; 3]

Образи Шевченкових дівчат та жінок не лише багатостраждальні, а й високоморальні. Найбільша заслуга Великого Кобзаря не в тому, що він показав знівечену жіночу долю, а в тому, що підніс жінку-кріпачку на найвищий п'єдестал чистоти, глибини й вірності почуттів, моральної краси і материнської величі. Такими є Ганна з «Наймички», Оксана з поеми «Слепая», Сова, Катерина і Марія з однойменних творів та багато інших.

Ні байронівська, ні шіллерівська традиції не були настільки придатними для вираження сокровенної національної душі українця, як обраний Шевченком тип жінки-покритки. Тіло її сплюндроване й

зневажене, душа ж належить Божому світу, вона завжди несе в собі цю двоїстість. Сакралізація покритки в творчості Шевченка поступово приводить його до біблійних паралелей, які, врешті-решт, становлять метатезу його поетичного мислення, в них виражається сутнісне, побачене поетом.

Вершиною у створенні Шевченком ідеалу жінки-матері є його поема «Марія». Поклавши в основу поеми традиційну фабульну канву про євангельську Марію, поет створив оригінальний сюжет, який містить чимало нових ситуацій, колізій, деталей, відсутніх у канонізованих церковних легендах. [4; 156]

Просто і щиро, з ліричною задушевністю і ніжністю розповідається в поемі про життя бідної дівчини, сироти Марії, наймички у свого родича, також бідного тесляра Йосипа. До Йосипа з'являється «дивочний гость молодий», який ішов «месію народу возвістити». Він натхненно провіщає настання нових часів.

На реальній основі, «на чисто людському ґрунті», без будь-якого втручання надприродної «божої» сили відбуваються і всі дальші події, змальовані в поемі. Поет дає «земне» трактування релігійних легенд, соціальне і психологічно вмотивовує вчинки героїв, надає всій поемі глибокого філософського змісту.

Після відвідин «дивочного гостя» благородний Йосип одружується з Марією, врятовує її від жахливої долі матері-покритки, поділяє з нею всі знегоди і переживання. Ідея звільнення від рабства іде не від бога, вона зародилась серед самих же рабів.

Мати виховала свого сина борцем за правду, сама разом з ним пішла на боротьбу, підтримувала його, щоб він «поніс лукавим правди слово»,

дійшла з ним «аж до Голгофи». [1; 365] А коли розп'яли сина, мати збирає його учнів і надихає їх «своім святим огненным словом» на дальшу боротьбу. Вони ж «любов і правду рознесли по всьому світу». А мати «під тином», «у бур'яні умерла з голоду»:

"Своім святим огненным словом!

Ти дух святий свій пронесла

В їх душі вбогії". [1; 366]

Така в несправедливому суспільстві доля матері, яка все своє життя, навіть свого єдиного сина віддала людям для їх визволення. Це, власне, на думку Л. Плюща, - перший образ жінки праведниці у Шевченка. [8; 256]

Шевченко в найгеніальнішій по своїй щирості з усіх поем світової літератури — в «Марії» — показує свою покритку як матір божу... І всю поезію непорочної дівочої чистоти і материнства, всю безмірно сумну поезію страченої при перших же квітах любові і жертви матері, добровільно схиленої перед ідейним мучеництвом сина, Шевченко сконцентрував у своїй співучій, прозорій, ідилічній і монументальній поемі. Вражаючим у поемі є все, і насамперед вдале сполучення національного художнього архетипу покритки з історією життя Марії, яка стала частиною історії раннього християнства.

Філософсько-релігійний аспект поеми розкриває специфічне авторське розуміння Бога, який у нього не тотожний церкві, чернецтву, зовнішній літургійній формі, а є Живим Богом («Ся ж несла Живого істинного Бога...»). [1; 367] Більше того, у нього навіть виникає образ похованого царями та ченцями Бога.

Шевченко не стільки декларує нову релігійну доктрину, скільки шлях до набуття істинної релігійності, переймаючи сковородинівську естафету. Цей шлях вимагає визнання Бога живим і постійно присутнім у житті. Ще він вимагає певної жертвності, бо істинний Бог відкривається людині, яка пройшла низку духовних і фізичних випробовувань, навіть тортур. Тобто релігійне одкровення не є стихійно дарованим, а здобувається ціною невпинного й свідомого духовного зростання людини. Шевченко дає художні зразки такого духовного піднесення людини, зокрема в образі Марії. [5; 204]

Поема «Марія» є центральним твором останнього періоду творчості Шевченка. Т.Шевченко виводить алегоричну категорію матері, яку українці мають для себе здобути і про ідентифікацію цього поняття з Україною. Мати ж має бути «святая сила всіх святих, пренепорочная, благая», [1; 361] саме вона має глянути «на їх, отих окрадених, сліпих невольників», щоб подати їм «силу... мученика-сина», аби невольники хрест-кайдани донесли до самого, самого краю», після чого мав би настати «благий кінець», коли «процвінуть убогі села», — алегорія, як бачимо, досить прозора, будована на вже пояснених нами символах. Звертає увагу з позиції нашої теми ще й те, що Марія та Йосип (позиція тут з'явлена не історична, бо Марія з Йосипом мали й інших дітей) подаються цілком у сфері родинних історій, що їх розробляв поет — неповної родини; Марія в Йосипа — наймичка, але ставиться він до неї, як до рідної дитини, сама ж дівчина теж хоче з ним таких стосунків:

«У Йосипа, у тесляра
Чи бондаря того святого,
Марія в наймичках росла.
Рідня булла...» [1; 360]

Однак історія Марії тільки зовнішньо подібна до земних героїв Тараса Шевченка, бо її місія в цьому світі особлива, та, яку провідчула й сама, коли в ній «огонь заключився» і коли вона, як дитину, взяла на руки невинне козеня. Йосип, відчуваючи біду й бажаючи охоронити Марію, пропонує їй одружитися — цілком антитезне подання до подібної ситуації в «Сотнику», бо «якби Пречистій їй не дав ти руку — рабами б бідніє раби і досі мерли би»:

«Ходім, Маріє, повінчаймось,

А то...- й не вимовив: уб'ють на улиці». [1; 362]

Відповідно цей шлюб бачиться як «славний і преславний», а водночас «окрадений». «Диванний гость» при цьому возвістив народження месії, і його розп'яли, а Марія зачала в собі не просто дитину, а «несла в утробі праведную душу за волю розп'ятого мужа» — пасаж, який прозоро звіщає про алегоричність історії, котра оповідається, що стала для людей вічною притчею, адже притча — це історія з високим інтелектуальним узагальненням.

Дивовижного переломлення зазнала тут і тема покритки та її сина, так докладно і в багатьох варіантах розроблена Т.Шевченком, але тема із землі піднімається до вершин алегорії. Отже, дитину Марія народжує на шляху, і саме ту, що «нас од каторги спасла», тобто повернула невірникам-людям Бога. Ісуса ж від Ірода врятували «убогі люди, чабани», які «нам спасителя спасли». Марія знову стає наймичкою, а Йосип — пастух, і вони з дитиною живуть гармонійною родиною, при цьому старий ставиться до Марії, як до дочки, звучи її донею. По смерті Ірода повертаються додому, але застають обійстя зруйноване (згадаймо образ «пустки», про який вище достатньо

написано), при цьому кладеться думка, на яку я вже звертав увагу: коли б Марія загинула, Ісус Христос не став би месією, — без матері святий чин не відбувся б.

Отже, народження Христа — це народження в людях понять правди і волі. Зрештою, святі діти святих матерів мають долю розійтися по «путям терновим», щоб проректи «святую правду на землі», якої вони є втіленням, і розіп'ястися «за воленьку, святую волю». За проповідником-сином пішла й мати, покинувши Йосипа, аж «поки не дійшла аж до Голгофи», турбуючись про сина й доглядаючи його. По смерті Христа помер і Йосип:

«Вдову давно вже поховали
В чужій, позиченій труні
Чужії люде. А Івана
Її зарізали в тюрмі.
І Йосипа твого не стало.
І ти, як палець той, осталась
Одна однісінька...» [1; 368]

Марія залишилася сама, але не в простій самотині, як земні самотні матері в інших вірша поета, а дібрала апостолів, надихнула їх «огненным словом», як це надихала Алкідова мати в «Неофітах», і внесла в «душі убогії» апостолів «дух святий свій», тоді вони «любов і правду рознесли по всьому світу». Сама ж Богородиця, «сумуючи, у бур'яні умерла з голоду». [1; 368] По тому ченці одягли її в порфіру і «розтлили кроткую», відтак духовно розп'яли. Однак Марія «в людській душі возобновила, в душі невольничій малій, в душі скорбящей і убогій». Образ матері тут маємо статичний, бо йдеться не про земну істоту, а матір макрородини, у даному випадку — всього людства. Таким чином, за своєю структурою можна назвати «Марію» одним із найвишуканіших і естетично вельми

ускладнених дивовижною алегоричною грою творів поета, зокрема образу матері. Зрештою, вона народжує не Бога, а «правду й валю», які й розносить, надихнувши власним духом апостолів, по землі, воскресаючи при цьому в душах «людей», тобто окрадених, бідних, пригнічених, скорботних і невольничих.

Шевченко подивився на жінку як на берегиню національних сакральних скорбів, що до нього не існувало ані в художній, ані в суспільно-громадянській традиції. За шевченківською версією Марія порятувала християнство від загибелі, коли учні Христа зреклися його вчення, вона єдина стає опорою й надихає їх мандрувати світом та нести Слово Боже.

Подібне нетрадиційне бачення ролі жінки у світовій та вітчизняній історії набагато пізніше представить С.Кайдаш: «Вглядаючись в минуле, ми бачимо руську жінку не тільки схиленою над дитячою колискою - перед нами воїтельниці, художниці, співбесідниці, революціонерки, творці й берегині добродійної моралі, які акумулювали в собі моральну енергію суспільства».[7;157] Шевченківська художня концепція жінки може розглядатися як частина процесу емансипації, оскільки демонструє духовне вивільнення найслабкішої частини суспільства від кривдного стану, від поневолення духу. Якщо чоловічі сюжетні лінії в його творчості пов'язані з каузальністю вчинку, то жіночі зосереджені на нетривкості духовного, на співвідношенні сатанинського й божественного у світі, вони вражають палітрою чутливості та щирістю. Жіночі образи Шевченка акумулювали ті глибини національного духу, які позначені нетривкістю сенсорно-містичного світовідчуття, на відміну від чоловічої версії змістовності вогненного проповідництва.

Тема макрородини значно розширюється, менше йдеться про село, залишається позиція: Україна — мати, але глибше розробляється заявлений раніше постулат: Бог — голова родини, його діти — люди і вся жива природа землі, отже. Бог і природа певною мірою ототожнюються.

Значно розширюється й поглиблюється тема матері, одне те, що вона розглядається антитезно, як добра і «люта», відповідно й діти її стають генетичними наступниками добра чи зла; з другого боку, мати може нести, як прокляття, гріхи своїх дітей, будучи праведна. Для макрородини мати стає домінуючою категорією: вона вагітніє правдою та волею, тобто позитивними зачатками, необхідними для творення гармонійної родини, а водночас є носієм тих ідей, задля яких розпинали її синів, і по смерті їхній стає натхненницею поширення тих ідей — саме в ньому її богородична місія. [6; 184]

Як бачимо, «ідея родин» в поезії Т.Шевченка розроблена справді широко, на різних регістрах, антитезах, з глибоким осмисленням цієї теми, тобто, можна сказати, універсальним, і є вагомим складником загальної універсальної картини світу, а передусім України, що, зрештою, і складає світогляд поета.

Пройнята визвольним пафосом поема «Марія» - не просто нове прочитання євангельського сюжету й нова варіація «вічних образів» Христа і Марії, а твір, у якому поет в узагальнених до символу образах возвеличив саму ідею боротьби за волю, добро і правду. В цій поемі Шевченко свідомо «українізував» побут стародавньої Іудеї, щоб допомогти читачеві асоціювати героїв твору з сучасними борцями «за волю, святу волю».

Шевченко не стільки декларує нову релігійну доктрину, скільки шлях до набуття істинної релігійності, переймаючи сквородинівську

естафету. Цей шлях вимагає визнання Бога живим і постійно присутнім у житті. Ще він вимагає певної жертвності, бо істинний Бог відкривається людині, яка пройшла низку духовних і фізичних випробовувань, навіть тортур. Тобто релігійне одкровення не є стихійно дарованим, а здобувається ціною невпинного й свідомого духовного зростання людини. Шевченко дає художні зразки такого духовного піднесення людини, зокрема в образі Марії.

Список літератури

1. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т.; [Редкол.: М. Г. Жулинський та ін.] / Тарас Шевченко. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2001. – 781 с.
2. Бовсунівська Т. Художня концепція жінки у творчості Шевченка // Дивослово. – 1999. - № 1. – С. 2-7.
3. Забужко О. Шевченків міф України. – К., 1997. – 144 с.
4. Історія української літератури / за ред. І. Скрипника. – К., 1980. – 328 с.
5. Пахаренко В. Незбагнений апостол: Світогляд Шевченка. – Черкаси, 1999. – 296 с.
6. Косян В. Антирелігійна поема Т. Г. Шевченка «Марія». - К., 1960.- 244 с.
7. Кайдаш С. Сила слабых. Женщины в истории России. - М., 1989. – 288 с.
8. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Навколо «Москалевоїкриниці». - Едмонтон 1986. – 331 с.